INGLIZ TILIDAGI KICHIK HIKOYALAR VA KATTA HAJMLI BADIIY ASARLAR TAHLILINING QIYOSIY XUSUSIYATLARI (TILI O‘RGANILAYOTGAN MAMLAKAT ADABIYOTI FANINI O‘QITISH AMALIYOTI MISOLIDA)

Matchanova Mohinur otabek qizi

Xorazm viloyati, Ma’mun universiteti,

G‘arb tillari va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi

(nuribintuotabek01@gmail.com)

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilidagi kichik hikoyalar va katta hajmli badiiy asarlarni (romanlarni) tahlil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Kichik hikoya qisqa hajm, cheklangan personajlar soni, ixcham syujet va ustuvor konflikt asosida qurilishi, roman esa keng vaqt va makon doirasi, ko‘p qatlamli syujet hamda murakkab personajlar tizimi bilan farqlanishi asoslanadi. E. A. Poe, E. Hemingway, K. Mansfield hikoyalari hamda J. Austen, Ch. Dickens, Ch. Brontë romanlari misolida tahlil metodlari taqqoslanadi. Maqolada ona tili va adabiyot hamda chet el adabiyotini o‘qitish amaliyotida qo‘llash mumkin bo‘lgan qiyosiy jadvallar va amaliy topshiriqlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ingliz adabiyoti, kichik hikoya, roman, badiiy tahlil, qiyosiy tahlil, syujet, obraz, konflikt, narrator, adabiyot o‘qitish metodikasi.

Аннотация. В статье сравнительно рассматриваются особенности анализа коротких рассказов и крупных художественных произведений (романов) на английском языке. Показано, что короткий рассказ строится

на небольшом объёме, ограниченном числе персонажей, компактном сюжете и одном ведущем конфликте, тогда как роман отличается широкими временными и пространственными рамками, многослойным сюжетом и сложной системой персонажей. На примере рассказов Э. А. По, Э. Хемингуэя, К. Мэнсфилд и романов Дж. Остин, Ч. Диккенса, Ш. Бронте сопоставляются методы анализа. Предлагаются сравнительные таблицы и практические задания, применимые в преподавании литературы.

Ключевые слова: английская литература, короткий рассказ, роман, литературный анализ, сравнительный анализ, сюжет, образ, конфликт, повествователь, методика преподавания литературы.

Annotation. The article examines, from a comparative perspective, the specific features of analysing short stories and full-length works of fiction (novels) in English. It argues that a short story relies on limited length, a small cast of characters, a compact plot and a dominant conflict, whereas a novel is characterised by a broad temporal and spatial scope, a multi-layered plot and a complex system of characters. Analytical methods are compared using the stories of E. A. Poe, E. Hemingway and K. Mansfield and the novels of J. Austen, Ch. Dickens and Ch. Brontë. The article also offers comparative tables and practical tasks that can be used in teaching literature.

Keywords: English literature, short story, novel, literary analysis, comparative analysis, plot, character, conflict, narrator, literature teaching methodology.

KIRISH

Badiiy asarni tahlil qilishda uning janri, hajmi, kompozitsion tuzilishi va narrativ imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Ingliz adabiyotida kichik hikoya va roman uzoq tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan ikki muhim nasriy janr sifatida alohida o‘rin egallaydi. Ikkalasi ham inson hayoti, jamiyat va ruhiyatni tasvirlashi mumkin bo‘lsa-da, ularni tahlil qilish metodlari bir xil emas.

Kichik hikoya cheklangan hajmda katta badiiy mazmun yaratishga intiladi. E. A. Poe hikoyada badiiy ta’sirning yaxlitligi va o‘quvchida yagona kuchli taassurot uyg‘otish muhimligini ta’kidlagan [1]. Bu qarash kichik hikoya tahlilining asosiy xususiyatini tushuntiradi: qisqa matnda deyarli har bir detal ma’no tashuvchi vazifani bajaradi. Roman esa katta hajmi tufayli voqealar, personajlar va g‘oyalarni kengroq rivojlantirish imkonini beradi. E. M. Forster roman shaklini tahlil qilishda voqealar o‘rtasidagi sabab-natija munosabatlari, personajlar rivoji va narrativ tuzilmaga e’tibor qaratadi [2]. Shu sababli romanni tahlil qilishda bitta epizod yoki detal bilan cheklanib qolish yetarli emas, asarning umumiy strukturasini ham ko‘rib chiqish talab etiladi.

Adabiyotshunoslikda syujet, kompozitsiya, obraz, konflikt, ramz, narrator kabi tushunchalar ikkala janr uchun umumiy kategoriya sifatida qo‘llaniladi [3; 4], ammo ularning matndagi vazifasi va tahlil ko‘lami har xil bo‘ladi. Maqolaning maqsadi — ingliz tilidagi kichik hikoyalar va katta hajmli badiiy asarlarni tahlil qilish o‘rtasidagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlash hamda ularni o‘qitish jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan samarali amaliy metodlarni taklif etishdir.

1. KICHIK HIKOYANI TAHLIL QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Kichik hikoyaning asosiy xususiyati — nisbatan qisqa hajmda muayyan voqea, vaziyat yoki insoniy kechinmani badiiy jihatdan to‘liq ifodalashdir. Hajmning cheklanganligi mazmunning soddaligini anglatmaydi; aksincha, muallifdan so‘z, detal, dialog va tasvirni nihoyatda aniq tanlashni talab qiladi.

Masalan, E. Hemingwayning “Hills Like White Elephants” hikoyasida voqeaning katta qismi bevosita aytilmaydi [5]. Qahramonlar dialogi orqali o‘quvchi ularning ichki muammosi va qarama-qarshiligini mustaqil anglaydi. Bu uslub muallifning “aysberg nazariyasi” (iceberg theory) bilan bog‘lanadi [6]. Shu sababli kichik hikoyani tahlil qilishda quyidagi savollarga javob izlash foydali:

1) Hikoyaning asosiy konflikti nima?

2) Muallif qaysi voqeani markazga qo‘ygan?

3) Qaysi detallar yashirin ma’no beradi?

4) Qahramonlar o‘rtasidagi munosabat qanday o‘zgaradi?

5) Dialog qanday vazifani bajaryapti?

6) Hikoyaning boshlanishi va yakuni o‘rtasida qanday bog‘liqlik bor?

7) Sarlavha asar mazmunini qanday kengaytiradi?

8) Ramziy obraz yoki predmet mavjudmi?

9) Muallif nimani bevosita aytmay, o‘quvchiga anglatadi?

Kichik hikoyada **detal** alohida ahamiyatga ega: bitta predmet yoki jumla butun asar mazmunini o‘zgartirishi mumkin. K. Mansfieldning “The Garden

Party” hikoyasida bog‘, ziyofat, kiyim-kechak va qo‘shni ishchi oilaning ijtimoiy mavqei oddiy tasvir bo‘lib qolmay, ijtimoiy tabaqalanish va insoniylik masalalarini ochishga xizmat qiladi [7]. Kichik hikoya tahlilining asosiy komponentlari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Kichik hikoya tahlilining asosiy komponentlari

Komponent	Asosiy savol	E’tibor beriladigan jihat
Syujet	Nima sodir bo‘ladi?	Asosiy voqea va burilish nuqtasi
Konflikt	Muammo nimada?	Ichki yoki tashqi qarama-qarshilik
Personaj	Kim ishtirok etadi?	Xarakter va motivatsiya
Makon	Voqea qayerda?	Makonning ramziy yoki psixologik roli
Vaqt	Qachon sodir bo‘ladi?	Vaqtning voqea rivojiga ta’siri
Til	Muallif qanday yozadi?	Dialog, metafora, takror, obrazlilik
Ramz	Boshqa ma’no bormi?	Predmet, joy, rang yoki tabiat tasviri
Yakun	Hikoya qanday tugaydi?	Ochiq yoki yopiq yakun

2. KATTA HAJMLI BADIIY ASARLARNI TAHLIL QILISH

Romanni tahlil qilish kichik hikoyaga nisbatan kengroq yondashuvni talab qiladi, chunki roman odatda bir nechta syujet liniyasi, ko‘plab personajlar, turli vaqt qatlamlari va keng ijtimoiy muhitni qamrab oladi.

J. Austenning “Pride and Prejudice” romani bunga yaxshi misol [8]. Elizabeth Bennet va Mr. Darcy munosabatlari asosiy syujet bo‘lsa-da, asarni faqat sevgi hikoyasi sifatida tahlil qilish yetarli emas: roman nikoh, ijtimoiy mavqe, boylik, oilaviy munosabatlar, ayollarning jamiyatdagi o‘rni va noto‘g‘ri tasavvurlar kabi masalalarni ham qamrab oladi. Ch. Dickens romanlarida esa individual taqdir bilan ijtimoiy muhit o‘rtasidagi munosabat kengroq ochiladi. Masalan, “Oliver Twist”da bosh qahramon taqdiri orqali kambag‘allik, yetimlik, jinoyatchilik va XIX asr Angliyasidagi ijtimoiy muammolar tasvirlanadi [9].

Roman tahlilini quyidagi bosqichlarda olib borish mumkin: 1) umumiy kontekstni aniqlash (asar qaysi davrda yozilgan, muallif yashagan davrning ijtimoiy-madaniy sharoiti qanday); 2) kompozitsiyani aniqlash (boshlanish, rivojlanish, kulminatsiya, yakun); 3) personajlar tizimini o‘rganish (bosh qahramon, ikkinchi darajali qahramonlar, antagonistlar); 4) asosiy mavzu va g‘oyalarni aniqlash; 5) narrativ uslubni tahlil qilish; 6) asarning ijtimoiy va madaniy kontekstini o‘rganish.

3. KICHIK HIKOYA VA ROMAN TAHLILINING QIYOSI

Har ikki janrni tahlil qilishda syujet, personaj, konflikt, makon, vaqt va til kabi umumiy kategoriyalar mavjud, biroq ularning matndagi vazifasi va tahlil ko‘lami turlicha. Bu farqlar 2-jadvalda umumlashtirilgan.

2-jadval. Kichik hikoya va roman tahlilining qiyosiy ko‘rinishi

Mezon	Kichik hikoya	Roman
Hajm	Qisqa	Katta
Personajlar	Odatda kam	Ko‘p
Syujet	Bir markaziy voqeaga yaqin	Bir nechta syujet liniyasi
Konflikt	Ko‘pincha bitta asosiy	Bir nechta konflikt
Vaqt	Cheklangan	Yillar yoki avlodlarni qamrab olishi mumkin
Makon	Kam sonli joylar	Ko‘plab geografik va ijtimoiy makonlar
Detal	Juda zich ma’no tashiydi	Umumiy tasvirning bir qismi bo‘lishi mumkin
Personaj rivoji	Tez va qisqa	Bosqichma-bosqich
Ramz	Ko‘pincha markaziy	Bir nechta ramz va motivlar
Yakun	Kutilmagan yoki ochiq bo‘lishi mumkin	Uzoq rivojdan keyingi yakun
Kontekst	Bitta markaziy masala	Keng ijtimoiy-tarixiy kontekst

Shuni ta’kidlash lozimki, hajm kattalashgani sari tahlil avtomatik ravishda chuqurlashadi, degan fikr to‘g‘ri emas. Kichik hikoya ham murakkab falsafiy, psixologik yoki ijtimoiy mazmunga ega bo‘lishi mumkin. Katta hajmli asarni tahlil qilishda esa hajmning o‘zi emas, balki asarning ichki tuzilishi, personajlar tizimi, mavzularning rivoji va badiiy vositalarning o‘zaro munosabati muhimdir.

4. SYUJET VA KOMPOZITSIYANI QIYOSIY TAHLIL QILISH

Kichik hikoyada syujet odatda ixcham rivojlanadi, muallif ko‘pincha o‘quvchini darhol asosiy konfliktga olib kiradi. Uning sxemasi: vaziyat → konflikt → burilish → yakun. Romanda esa ekspozitsiya uzoqroq bo‘lishi, asosiy konflikt dastlabki boblarda to‘liq namoyon bo‘lmasligi mumkin: ekspozitsiya → bir nechta voqealar → subsyujetlar → konfliktlarning kuchayishi → kulminatsiya → yechim.

Bu farq o‘quvchi va talaba uchun muhim: kichik hikoyani tahlil qilayotgan talaba e’tiborini markaziy voqea va uning ma’nosiga qaratsa, roman tahlilida voqealar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni xaritalash (plot map) foydalidir. Buning uchun talabalar kichik hikoyani o‘qib, “boshlanish → konflikt → rivojlanish → kulminatsiya → yakun” sxemasini to‘ldiradilar, so‘ngra xuddi shu metodni tanlangan roman bobiga qo‘llaydilar va bir xil sxema ikki janrda nima uchun turlicha natija berishini izohlaydilar.

5. PERSONAJLARNI TAHLIL QILISHDAGI FARQLAR

Kichik hikoyada personaj xarakteri ko‘pincha bir nechta muhim harakat, dialog yoki detal orqali ochiladi, chunki muallifda qahramonning butun hayotini batafsil tasvirlash imkoniyati cheklangan. Romanda esa personaj rivojini kuzatish mumkin: qahramon asar boshida bir xil, oxirida mutlaqo boshqa qarashlarga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, “Pride and Prejudice”da

Elizabeth Bennetning qarashlari voqealar davomida o‘zgarib, u dastlabki xulosalarini qayta ko‘rib chiqadi [8]. Bu jarayonni **character arc** tushunchasi orqali tahlil qilish mumkin. Talabalar qahramon rivojini 3-jadval asosida aniqlaydilar va kichik hikoyadagi o‘zgarishni romandagi rivoj bilan taqqoslaydilar.

6. TIL, RAMZ VA YASHIRIN MA’NONI TAHLIL QILISH

Kichik hikoyalarda tilning iqtisodiyligi ayniqsa muhim: muallif qisqa matnda katta mazmun yaratish uchun metafora, ramz, takror, kinoya va dialogdan faol foydalanadi. Hemingway hikoyalarida aytilmagan ma’no alohida ahamiyatga ega, o‘quvchi dialog va harakatlar ortidagi yashirin konfliktni o‘zi aniqlashi kerak [5; 6]. Romanlarda esa ramz va motivlar takroriy tarzda paydo bo‘lib, asarning turli qismlarini o‘zaro bog‘laydi. Ch. Brontëning “Jane Eyre” romanida uylar, tabiat, olov va makon obrazlari qahramonning ichki holati hamda mustaqillik masalasi bilan bog‘liq holda talqin qilinishi mumkin [10]. Badiiy vositalarning ikki janrdagi vazifasi 3-jadvalda qiyoslangan (ular ta’rifi uchun qarang: [3; 11]).

3-jadval. Badiiy vositalarni qiyoslash

Badiiy vosita	Kichik hikoya	Roman
Metafora	Bitta markaziy ma’noni kuchaytiradi	Bir necha bob davomida rivojlanishi mumkin
Ramz	Juda zich ma’no beradi	Takroriy motivga aylanishi mumkin

Badiiy vosita	Kichik hikoya	Roman
Dialog	Konfliktni tez ochadi	Personaj rivojini bosqichma-bosqich ko‘rsatadi
Ironiya	Yakuniy ma’noni o‘zgartirishi mumkin	Butun asar davomida davom etishi mumkin
Tabiat tasviri	Qahramon holatini ifodalaydi	Kengroq tematik tizimga kiradi
Sarlavha	Ko‘pincha asosiy kalit vazifasini bajaradi	Asarning umumiy konsepsiyasini belgilashi mumkin

7. HIKOYA QILUVCHI (NARRATOR)NING NUQTAYI NAZARINI TAHLIL QILISH

Badiiy asarning kim tomonidan hikoya qilinishi uning mazmunini sezilarli o‘zgartiradi. Birinchi shaxs (I) hikoyasi qahramon tajribasi bilan cheklangan bilimni beradi; uchinchi shaxs (he/she/they) hikoyasi esa tashqi yoki ichki kuzatuvga imkon yaratadi. Romanlarda narrator masalasi yanada murakkablashadi: ba’zan turli personajlarning nuqtayi nazarlari almashinadi va o‘quvchi bir voqeani turli rakurslardan ko‘radi. M. M. Baxtin roman haqidagi qarashlarida turli ovozlar va nuqtayi nazarlarning o‘zaro munosabatini muhim masala sifatida ko‘radi [12].

Amaliy mashq sifatida talabalarga bir voqea uch xil usulda beriladi: A) “I entered the room and immediately noticed the broken window.”; B) “She entered the room and noticed the broken window.”; C) “She wondered who had

broken the window, but she was afraid to ask.” Talabalar qaysi variant o‘quvchiga ko‘proq ma’lumot berishini va qaysi biri ko‘proq noaniqlik yaratishini asoslaydilar.

8. KONTEKSTNING O‘RNI

Kichik hikoyani tahlil qilishda tarixiy va madaniy kontekst muhim bo‘lsa-da, u ko‘pincha bitta asosiy muammo yoki munosabat atrofida jamlanadi. Roman esa o‘z davrining kengroq ijtimoiy manzarasini yaratadi. G. Lukács romanni jamiyat va individ o‘rtasidagi munosabatni aks ettiruvchi muhim badiiy shakl sifatida ko‘rib chiqadi [13]. Masalan, Dickens romanlarini o‘rganishda XIX asr Angliyasidagi sanoatlashuv, kambag‘allik, sinfiy tafovut va urbanizatsiya jarayonlarini hisobga olish asar mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi. Kontekstual yondashuvni ijtimoiy-tarixiy va nazariy yo‘nalishlar bilan boyitish mumkin [14]. Shu bois roman tahlilida “matn → muallif → tarixiy davr → jamiyat → madaniyat” zanjiri bo‘yicha ishlash samarali natija beradi.

9. QIYOSIY TAHLIL VA UNI O‘QITISH JARAYONIDA QO‘LLASH

Talabalar kichik hikoya va roman tahlilini birgalikda bajarganda besh bosqichli metoddan foydalanishlari mumkin: 1) matniy tahlil (textual analysis) — matndan dalillar topish; 2) tuzilma tahlili (structural analysis) — syujet va kompozitsiyani o‘rganish; 3) personaj tahlili (character analysis); 4) kontekstual tahlil (contextual analysis) — tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstni o‘rganish; 5) qiyosiy tahlil (comparative analysis) — ikki asarning o‘xshash va farqli jihatlarini umumlashtirish.

Ushbu metodni amaliy mashg‘ulotlarda quyidagi topshiriqlar orqali qo‘llash mumkin.

1-topshiriq. “Short Story Detective”. Talabalarga qisqa ingliz hikoyasi beriladi. Ular 10 daqiqa ichida asosiy konflikt, bosh qahramon, eng muhim detal, bitta ramz va hikoyaning asosiy g‘oyasini aniqlaydilar, so‘ng guruhlar javoblarini taqqoslaydi.

2-topshiriq. “Novel in 10 Lines”. Talabalar o‘qigan romanini 10 ta gap bilan ifodalaydilar: makon va zamon (setting), bosh qahramon, asosiy konflikt, yordamchi qahramon, burilish nuqtasi, asosiy muammo, kulminatsiya, qahramon rivoji, mavzu va yakun. Bu mashq katta hajmli matndan eng muhim ma’lumotni ajratib olish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

3-topshiriq. “Same Theme, Different Genre”. Talabalarga bitta mavzu bo‘yicha bitta hikoya va bitta roman beriladi. Masalan, mavzu — ijtimoiy tabaqalanish va axloqiy anglash: K. Mansfieldning “The Garden Party” hikoyasi va J. Austenning “Pride and Prejudice” romani. Talabalar mavzu qanday berilganini, personajlar qanday rivojlanganini, konflikt qanday yaratilganini, muallif qanday badiiy vositalardan foydalanganini va hajm mazmunni ifodalashga qanday ta’sir qilganini aniqlaydilar.

4-topshiriq. “Evidence-Based Interpretation”. Talaba “Claim → Evidence → Explanation” formulasi bo‘yicha javob beradi. Masalan: da’vo (claim) — qahramon muhim ruhiy o‘zgarishni boshdan kechiradi; dalil (evidence) — markaziy konfliktdan so‘ng qahramonning so‘z va harakatlari o‘zgaradi; izoh (explanation) — bu o‘zgarish konflikt qahramonning vaziyatni anglashiga ta’sir qilganini ko‘rsatadi. Bu metod “menimcha” tarzidagi javoblardan dalilga asoslangan tahlilga o‘tishga yordam beradi.

Tajriba shuni ko‘rsatadiki, o‘qitishni quyidagi izchillikda tashkil etish samarali: kichik hikoya → batafsil tahlil → tahliliy ko‘nikmalar → roman bobi → butun roman. Masalan, avval talaba 5–10 betlik hikoyani tahlil qiladi, keyingi bosqichda o‘sha tahlil modeli roman bobiga qo‘llanadi. Shunday qilib,

kichik hikoya alohida janr bo‘lish bilan birga, katta hajmli asarlarni o‘rganishga tayyorlovchi pedagogik vosita vazifasini ham bajaradi.

XULOSA

Ingliz tilidagi kichik hikoyalar va romanlar inson hayoti, jamiyat va ruhiyatni yoritishda katta imkoniyatlarga ega, biroq hajmi va narrativ tuzilishi turlicha bo‘lgani uchun ularni tahlil qilish metodlari ham farqlanadi. Kichik hikoyada har bir detal, dialog, ramz va jumla katta ma’no yuklashi mumkin, shu sababli tahlilda matnning ichki tuzilishi, markaziy konflikt, ramzlar, yashirin ma’no va yakuniy taassurotga e’tibor beriladi. Katta hajmli asarda esa personajlar tizimi, bir nechta syujet liniyasi, tarixiy-madaniy kontekst, vaqt va makon kengligi, narrativ nuqtayi nazarlar hamda qahramonlarning uzoq muddatli rivoji hisobga olinadi.

Qiyosiy tahlil ikki janr o‘rtasidagi asosiy farq faqat hajmda emas, balki badiiy ma’noni tashkil etish usulida ekanini ko‘rsatadi: kichik hikoya qisqa va zich badiiy ta’sirga, roman esa keng va ko‘p qatlamli badiiy tajribaga asoslanadi. Adabiyot o‘qitish amaliyotida Claim–Evidence–Explanation, Plot Map, Character Arc, qiyosiy jadval va mavzu tahlili kabi metodlardan foydalanish talabalarning mustaqil fikrlashi va akademik tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Poe E. A. Review of Twice-Told Tales // Graham’s Magazine. – Philadelphia, 1842.

2. Forster E. M. Aspects of the Novel. – London: Edward Arnold, 1927.

3. Abrams M. H., Harpham G. G. A Glossary of Literary Terms. 10th ed. – Boston: Cengage Learning, 2012.

4. Quronov D., Mamajonov Z., Sheralieva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.

5. Hemingway E. Men Without Women. – New York: Charles Scribner’s Sons, 1927.

6. Hemingway E. Death in the Afternoon. – New York: Charles Scribner’s Sons, 1932.

7. Mansfield K. The Garden Party and Other Stories. – London: Constable & Co., 1922.

8. Austen J. Pride and Prejudice. – London: T. Egerton, 1813.

9. Dickens C. Oliver Twist. – London: Richard Bentley, 1838.

10. Brontë C. Jane Eyre. – London: Smith, Elder & Co., 1847.

11. Cuddon J. A. A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. 5th ed. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2013.

12. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. – Austin: University of Texas Press, 1981.

13. Lukács G. The Theory of the Novel. – Cambridge, MA: MIT Press, 1971.

14. Eagleton T. Literary Theory: An Introduction. 2nd ed. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.